

ИНСОН КАПИТАЛИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ: ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛ

Файзуллажон Саъдуллаевич ҚОСИМОВ

Мустақил изланувчи

Чирчиқ давлат педагогика институти

Чирчиқ, Ўзбекистон

Аннотация

Ушбу мақолада инсон капиталини ривожлантириш жамият тараққиётида муҳим омил эканлиги фалсафий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: инсон, инсон капитали, таълим, билим, ривожланиш, жамият, давлат, таълим жараёни.

РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА:

ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Файзуллажон Саъдуллаевич ҚОСИМОВ

Независимый исследователь

Чирчицкий государственный педагогический институт

Чирчик, Узбекистан

Аннотация

В статье дается философский анализ того, что развитие человеческого капитала является важным фактором развития общества.

Ключевые слова: человек, человеческий капитал, образование, знания, развитие, общество, государство, образовательный процесс.

Инсон капитали ҳар қандай жамиятнинг асосий бойлиги ва энг қимматли манбаи, ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг асосий мезони ҳисобланади. Айниқса, инсон капиталини шакллантириш, ривожлантириш, унинг ижодий фазилатлари ва қобилиятлари, инсон капиталига сармоя киритиш дунё фанининг асосий ва марказий муаммоларидан биридир. Шу сабабли ҳам қаерда инсон капитали, унинг равнақига кўп эътибор берилаётган, шарт-шароит яратилаётган бўлса, бугун ўша мамлакатнинг тез ривожланаётгани ва тараққиёти жадал илдамлаётганини кўриш мумкин.

Бугунги кунда Янги Ўзбекистон билимга асосланган ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг инновацион йўлига ўтмоқда. Бунда рақамли иқтисод шароитида илм-фан, таълим, ижтимоий соҳага сармоялар ажратилиши ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга эга бўлиб, инсон қобилиятлари, касбий ваколатлари ва иқтисодий имкониятларининг кўпайиши ва тўпланишига ёрдам бермоқда. Шу сабабли ҳам Президентимиз Шавкат

Мирзиёев 2019 йил 28 майда илм-фан ва олий таълим соҳасини ривожлантириш бўйича белгиланган вазифалар ижросига бағишланган йиғилишида асосий мақсадимиз — мамлакатимизда инсон капиталини ривожлантириш эканлигини таъкидлайди [12].

Шунингдек, 2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясининг бош мақсади ҳам “мамлакатнинг халқаро майдондаги рақобатбардошлилиги даражасини ва инновацион жиҳатдан тараққий этганини белгиловчи асосий омил сифатида инсон капиталини ривожлантириш” белгиланди [1].

Замонавий адабиётларда инсон капиталининг ягона, барча қабул қилган таърифи йўқ. «Инсон капитали – бу одамнинг даромад олиш қобилиятининг ўлчовидир. Инсон капитали туғма қобилият ва истеъдодни, шунингдек, таълим ва олинган малакаларни ўз ичига олади» [7; 98]. Ҳозирги вақтда ушбу таърифни тор маънода инсон капиталининг таърифи деб ҳам ҳисоблаш мумкин.

Кенг маънода инсон капитали – бу инсоннинг ўзида акс этган капиталнинг ўзига хос шакли, унинг соғлиғи, билимлари, кўникмалари, қобилиятлари, мотивация захираси бўлиб, унинг меҳнат унумдорлигини оширишга ёрдам беради ва унга даромад келтиради. Унинг тузилиши одатда ажралиб туради: табиий қобилиятлар; умумий маданият; умумий ва махсус билимлар; орттирилган қобилият, кўникма, тажриба; уларни ўз вақтида ва керакли жойда қўллаш қобилияти.

Шу билан бирга сифатли овқатланиш ва таълим, соғлиқни сақлаш, иш ўринлари яратиш ва малакаларини ошириш орқали одамларга сармоя ўтқазиб инсон капиталининг ривожланишига ҳисса қўшади. Бу омиллар эса ўта қашшоқликни тўхтатиш ва ижтимоий жиҳатдан бирлашган жамиятларни барпо этиш учун жуда муҳимдир. Лекин инсоннинг ижтимоий муҳитда муносиб ўрин эгаллаши, ўзининг хилма-хил эҳтиёжларини қондириш имконини берувчи асосий компонентларини билимлар, кўникмалар, малакалар ва ҳ.к.лар ташкил қилади. Қўйилган мақсадга эришишда инсон

капиталини бойитувчи юқорида санаб ўтилган компонентлар билан бир қаторда интеллектуал капитал ҳам катта аҳамиятга эга.

Ҳозирги босқичда инсоннинг жамиятдаги аҳамияти ва жамият ривожланишидаги инсон капиталининг ўрни тобора ортиб бораётган тенденциялар мавжуд. Ушбу тенденция замонавий фалсафа томонидан инсон ҳақидаги фикрнинг контекстини ва дастлабки муносабатларини ўзгартириш билан рағбатлантирилмоқда [3; 19]. Шу билан бирга, долзарблик шундаки, инсон капиталининг самарали такрор ишлаб чиқарилиши интеллектуал ҳамжамиятнинг шаклланишига боғлиқдир.

Инсонни ажралмас шахс сифатида ўрганиш концепцияси – диалектик бирлик, ундаги табиий ва ижтимоийлик ўртасидаги фарқ инсон капиталини таҳлил қилишнинг методологик асосидир. Айтиш керакки, инсон капиталини шакллантиришда табиий ва техник фанлар билан бир қаторда ижтимоий-гуманитар фанлар ва биринчи навбатда фалсафа ҳам муҳим рол ўйнайди. Чунки ҳар қандай ижтимоий фан, у ёки бу тарзда, инсон билан боғлиқдир.

Шу билан бирга, ижтимоий ва гуманитар фанлар ҳар бири инсонга ўз позициясидан ёндашишни танлаб, ўзлари учун энг муҳим хусусиятларни таъкидлайди. Ўз навбатида, бутун жамият ўзининг барча қирралари ва тузилмалари билан инсонга боғлиқдир. Хусусан, антропогенез, антропология масалалари моҳиятан фалсафий фанлар доирасида ўрганилади, бу ерда инсонга ҳар томонлама тавсиф берилган, шунингдек, иқтисод ва социология нуқтаи назаридан жуда кўп тадқиқот ишлари мавжуд. Шунга асосланиб, инсон капиталининг шаклланиши улкан ижтимоий-маданий жараён бўлганлиги сабабли, инсон капиталини ижтимоий-фалсафий ёндашув асосида тадқиқ этиш ва таҳлил қилиш керак.

Ҳар бир инсон учун мавжуд бўлган ва у томонидан ишлаб чиқариш ёки истеъмол мақсадларида фойдаланилиши мумкин бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг захиралари "инсон капитали" тушунчасининг асосий таркибига киритилган. Шу билан бирга, барча инновацион трансформациялар инсон омилининг муҳим роли билан бевосита боғлиқдир,

шу сабабли мамлакат миллий бойлигининг асоси бўлган инсон капиталининг жиддий ва долзарб мавзусига бўлган қизиқиш катта [8;5].

"Инсон капитали" таърифидаги фарқларга қарамай, ҳамма учун умумий нарса "билим, кўникма ва кўникмалар захираси"дир. Баъзи олимлар фойдаланиш, меҳнат унумдорлигини ошириш, даромад ўсишини эслатиб ўтишади, бошқалари эса инсон капиталини шакллантириш ҳақида гапиришади [5; 50]. Бироқ, биз инсон капитали концепциясини белгилашда иккала жиҳатни ҳам ҳисобга олиш керак деб ҳисоблаймиз.

Шундай қилиб, иқтисодиёт ва жамиятни жадал ривожлантиришнинг асосий ишлаб чиқарувчи омили табиий ресурслар ва асосий капитал эмас, балки интеллектуал фаолият илҳомлантирган билим, кўникма ва амалий тажрибани умумлаштирувчи инсон капитали ҳисобланади. У интеллектуал, шунингдек ахлоқий ва маданий йўналтирилган инсон қобилиятларини амалга ошириш, интеллектуал рента ва рақобатчиларга нисбатан ҳар хил устунликларни қазиб олишни таъминлайдиган янги, илгари ўрганилмаган билимларни шакллантиришнинг бир шакли сифатида ишлайди [6; 10].

Таъкидлаш керакки, инсон капитали концепциясининг мураккаблиги, кўп қирралилиги бугунги кунда унинг кўпгина шарҳлари мавжуд бўлиб, уларни шартли равишда иккита асосий гуруҳга бирлаштириш мумкин. Биринчиси, инсон капиталини таълим, ўқитиш ва амалий иш тажрибаси жараёнида олинган билим, кўникма ва малакалар контекстида қабул қилади, яъни, одамлар таълим, машғулот ёки амалий тажриба орқали оладиган ва уларга бошқа шахсларнинг вакили бўлишларига имкон берадиган билим ва кўникмалар, қимматбаҳо самарали хизматларга эга одамлар [4; 574].

Иккинчи ёндашувни қўллаб-қувватловчилар инсон капиталининг асосий хусусиятлари қаторида нафақат таълим жараёнида олинган билимларни, балки меҳнат унумдорлиги ва даромадларини оширадиган мотивация, энергия, кадриятларни ҳам ажратиб кўрсатадилар. Шундай қилиб, инсон капиталига узоқ муддатли инвестициялар ва ижтимоий ишлаб чиқаришнинг маълум бир соҳасида фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлган

одам томонидан тўпланган зарур мотивлар, билим ва кўникмалар асосида олинган йиғма натижа сифатида қаралиши керак. Бу меҳнат унумдорлигини оширишга, унинг самарадорлигини оширишга ёрдам беради ва яқинда яқка шахснинг даромадига таъсир қилади.

Т.Шульц фикрича, инсон капитали сармояларни ҳам ўрта, ҳам олий ўқув юртларида таълим олиш, амалий кўникмаларни эгаллаш ва ишчилар малакасини ошириш, шунингдек, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини тарбиялаш харажатларидир [10]. Шунинг учун ҳам ижтимоий соҳадаги давлат сиёсатининг энг муҳим элементи сифатида у фан ва соғлиқни сақлаш, таълимга давлат ва бизнес сармояларини кўпайтиришни кўриб чиқди. Бизнинг фикримизча, ушбу инвестициялар ҳозирги иқтисодий вазиятда зарурдир, чунки охир-оқибат бутун жамият фаровонлиги масалаларини ҳал қилишда давлат ўз фаровонлиги ва ривожланиши масаласини ҳал қилади.

Сўнги бир неча йилни республика таълим тизимининг гуллаб-яшнаган даври сифатида белгилаш мумкин. Президентимиз ташаббуси билан амалга оширилган соҳадаги туб ўзгаришлар ўз самарасини бермоқда: мамлакатимиз таълим муассасаларининг салоҳияти сезиларли даражада ошди, уларнинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди ва замонавий ахборот технологиялари жорий этилди. Бир сўз билан айтганда, Ўзбекистонда таълим янги тараққиёт босқичига кўтарилди.

Хулоса қилиб айтганда, эгалланган билимларнинг турли таълимий жараёнлар орқали амалга оширилган синтези, инсоннинг дунёқарашга оид позициясига бир бутунлик бахш этади, инсон капиталини тўлдиради. Шуни таъкидлаш керакки, юқори сифатли инсон капиталини ривожлантириш жамиятнинг самарали ривожланишига ёрдам беради. Шу сабабли республикаимизни 2030 йилга келиб Глобал инновацион индекс рейтингига бўйича жаҳоннинг 50 илғор мамлакати қаторига киришига эришиш ҳамда барча даражада таълим сифати ва қамровини ошириш, узлуксиз таълим тизимини ривожлантириш, кадрлар тайёрлаш тизимининг иқтисодиёт эҳтиёжларига мослашувчанлигини таъминлаш вазифалари қўйилди [1]. Ушбу

вазифаларни самарали ижро этишда инсон капитали ва унинг таркибий унсурларини баҳолаш тизимини такомиллаштириш, инновацион иқтисодиёт шаклланишига инсон капиталининг таъсирининг илмий-услубий асосларини тадқиқ этиш, республикада инсон капиталини ривожлантириш бўйича имкониятларни аниқлаш ва такомиллаштириш каби йўналишларда илмий тадқиқотларни чуқурлаштириш алоҳида аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрь Фармони www.lex.uz
2. Гаффарова Г. Человеческий капитал в условиях цифровизации Узбекистана. //Интеллектуальная культура Беларуси: духовно-нравственные традиции и тенденции инновационного развития: материалы Пятой междунар. науч. конф. Т.2. – Минск: Четыре четверти, 2020. – С.72-75.
3. Керимов Т. Х. Обновление гуманизма: его возможности и границы // Известия уральского федерального университета. Серия 3: общественные науки. – Т. 13. – 2018. – № 3 (179). – С. 16–26.
4. Погосян Е.А., Комаров А.В. Человеческий капитал как один из важный фактор современного экономики // Проблемы социально-экономического развития России на современном этапе: материалы научно-практического конференции. – Томбов, Тамбовский государственный университет им. Г.З. Дукжавина. 2013. – С.161-164.
5. Устинова К. А. Человеческий капитал в инновационной экономике: монография / К. А. Устинова, Е. С. Губанова, Г. В.

- Леонидова. – Вологда: Институт социально-экономического развития территорий РАН, 2015. – 195 с.
6. Форрестер С. В. Сущность, формирование и роль человеческого капитала в экономике знаний // Инт.-журн. «Науковедение», 2015. – Т. 7. – № 3 (28). – С. 181.
 7. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономическая теория. – Москва: Юнити, 2002. – 98 с.
 8. Хмелева Г. А. Человеческий капитал как условие формирования инновационной экономики региона: монография. – Самара: САГМУ, 2012. – 168 с.
 9. Гаффарова Г.Ф., Полвонова С. Инсон капиталини ривожлантиришда миллий кадриятларнинг ахамияти // Academic reserch in educational sciences, 2021. – №2(5). – Б.779-786.
 10. Schultz T. Capital Formation by Education // Journal of Political Economy, 1960, vol. 68, no. 6, pp. 571–583.
 11. Gaffarova G.G. Human capital as the basis of society development // International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. – USA, Harrisburg, 2021. №04(96), -P.455-460.
 12. <https://www.gazeta.uz/uz/2019/05/29/inson-kapitali/>